

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора,

Кучинської Оксани Петрівни на дисертацію Качан Тетяни Валеріївни
«Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання
владою або службовим становищем», подану на здобуття ступеня доктора
філософії з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, поставила перед державою та суспільством комплекс викликів, серед яких збереження державності, національної єдності, територіальної цілісності та функціонування основних інститутів публічної влади. Водночас, в умовах воєнного стану, посилилися прояви системної корупції, зокрема у сфері публічного адміністрування, оборонного забезпечення, гуманітарної допомоги та розпорядження бюджетними коштами.

Зловживання владою або службовим становищем з боку посадових осіб в умовах збройного конфлікту становить особливу суспільну небезпеку, оскільки підриває довіру громадян до органів державної влади, негативно впливає на моральний стан суспільства, сприяє девальвації принципів публічної служби та здатне нанести шкоду обороноздатності держави зсередини. Такі правопорушення створюють передумови для зниження ефективності функціонування державних інституцій та зростання ризиків системної корупції, зокрема в стратегічно важливих сферах.

Особливого значення у цьому контексті набуває стадія досудового розслідування, яка відіграє ключову роль у реалізації принципу справедливості у кримінальному провадженні, належній кваліфікації дій суб'єктів кримінальних правопорушень, зборі допустимих і достатніх доказів,

а також забезпеченні ефективного притягнення винних до відповідальності. Однак, на практиці, досудове розслідування таких правопорушень стикається з низкою системних труднощів: обмеженим доступом до доказів, втручанням у діяльність органів слідства, тиском на свідків, прогалинами у нормативному регулюванні.

У зв'язку з цим, актуальність теми дослідження зумовлена потребою у науковому осмисленні та вдосконаленні механізмів досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням владою або службовим становищем, з урахуванням умов воєнного стану, міжнародних стандартів протидії корупції та кращих практик правозастосування. Обґрунтування ефективних процесуальних та організаційних рішень є важливою передумовою посилення відповідальності посадових осіб, підвищення ефективності правоохоронної діяльності та відновлення суспільної довіри до інститутів публічної влади.

Про актуальність обраного напрямку дисертаційного дослідження свідчить також те, що обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року», введеного в дію Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021, Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020; Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затвердженого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VIII.

Обґрунтованість наукових положень дисертації та їх достовірність забезпечено тим, що авторка у повній мірі врахувала чинне національне законодавство, його офіційні та доктринальні тлумачення, використала

міжнародне законодавство, міжнародні правові стандарти досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання владою або службовим становищем, правозастосовну практику.

Передусім, хочемо акцентувати увагу на чіткому визначенні дисертанткою об'єкта і предмета дослідження, що, на жаль, у наш час зустрічається доволі нечасто в наукових роботах такого рівня. Правильне розуміння об'єкта та предмета дослідження дозволило авторці зробити свою наукову ідею обґрунтованою, цілісною та завершеною, донести до наукової громадськості власні ідеї та пропозиції, а також уникнути формалізму та зробити дисертацію вагомим внеском не лише у правничу науку, а й у практичну діяльність судових та правоохоронних органів.

Цінним також є те, що в процесі підготовки дисертаційного дослідження дисертантка використала цілий комплекс сучасних загальних та спеціальних методів наукового пізнання. Застосування діалектичного методу дало змогу розглядати досліджуване явище в його розвитку, внутрішній суперечливості, динаміці правових підходів, а також виявити взаємозв'язок і взаємообумовленість окремих елементів досудового розслідування таких кримінальних правопорушень. Аналіз і синтез були використані для узагальнення емпіричних даних, порівняння підходів до кваліфікації складу кримінального правопорушення, логічного структурування теоретичного матеріалу. Метод індукції та дедукції дозволив переходити від загальних теоретичних положень до конкретних висновків щодо практики слідчої діяльності й навпаки. Формально-юридичний метод застосовувався при аналізі чинного законодавства України, зокрема положень Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, антикорупційного законодавства та підзаконних актів, що регулюють порядок досудового розслідування. Порівняльно-правовий метод використовувався для зіставлення вітчизняного підходу до кваліфікації та розслідування зловживання владою з практикою окремих зарубіжних країн і стандартами, рекомендованими міжнародними організаціями (наприклад, GRECO, OECD).

Крім того, в роботі застосовувався статистичний метод для аналізу емпіричних даних щодо кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 364 КК України, динаміки скерування справ до суду та результатів судового розгляду.

Усі зазначені методи застосовувались у взаємозв'язку та взаємодії, відповідно до поставленої мети й завдань, об'єкта і предмета дослідження.

З аналізу дисертації видно, що під час проведеного дослідження було використано не лише юридичну літературу, а й цінну емпіричну базу, яка дозволила здобувачці окреслити складності у правозастосовчій практиці, зробити обґрунтовані висновки й узагальнення, запропонувати низку слушних пропозицій щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства. Зокрема, авторка робить висновки щодо вдосконалення української моделі на основі аналізу зарубіжного досвіду зловживання владою або службовим становищем: спеціалізація органів розслідування (як у SFO, PNF, CBA) дозволяє зосередитися на доказуванні складних корупційних схем; захист викривачів (whistleblowers) має бути інституційно гарантований, як у США; автоматичний обов'язок перевірки сигналів про зловживання, як у Франції та Німеччині, може зменшити латентність кримінальних правопорушень.

Очевидним є те, що авторка, працюючи над написанням дисертації, дотримувалася процедури систематизації наукової літератури під час її аналізу. У процесі дослідження дисертантка не абстрагувалася у наукову розробку проблеми, а поставила конкретні та чіткі завдання, у зв'язку з чим дисертація отримала цікавий та корисний напрям не лише в науковому руслі, що дозволило одержати практичні результати, сформулювати корисні для практичного застосування висновки.

Аналіз рецензованої дисертації дає змогу стверджувати, що в результаті проведеного дослідження авторка досягнула зазначеної мети та виконала поставлені завдання. Причому сформульовані теоретичні висновки та пропозиції ґрунтуються на результатах узагальнення достатнього обсягу матеріалів правозастосування, зокрема, дані щодо проведених дисертаційних

досліджень; законотворча діяльність щодо удосконалення КПК України; правові позиції вищих судових інстанцій, практика ЄСПЛ, вітчизняна судова практика.

Загалом, обсяг використаних в роботі джерел права, класичних та сучасних наукових праць, матеріалів слідчо-судової практики забезпечив аргументований характер висновків та пропозицій, сформульованих авторкою, а гарантією їх достовірності й теоретичної обґрунтованості, є правильно визначені мета й завдання дослідження, структура та логіка викладеного матеріалу.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна роботи полягає в тому, що за характером розглянутих питань дисертація є однією із перших комплексних монографічних досліджень досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання владою або службовим становищем.

Переважає більшість положень, винесених дисертанткою на захист, та висновків, є новими або містять значну частку новизни. Здійснено низку узагальнень та авторських визначень, запропоновано додаткову аргументацію, висвітлено нові підходи та власне бачення шляхів подальшого удосконалення досудового розслідування зловживання владою або службовим становищем та практики його правозастосування.

Зокрема, авторкою запропоновано низку змін до кримінального законодавства щодо удосконалення розслідування та правильної кваліфікації діянь, зокрема, запропоновано закріпити таку кваліфікуючу ознаку як «воєнний стан та надзвичайна ситуація», додати до приміток до ст. 364 та 365 КК України дефініції «вихід за межі повноважень» та «використання повноважень всупереч інтересам служби» тощо.

Дисертанткою вперше розроблено Типові методичні рекомендації щодо проведення комплексної судової експертизи у справах про службові кримінальні правопорушення на основі вивчення офіційних статистичних даних, емпіричних джерел та наукових праць.

Дисертанткою розглянуто виокремлено типові слідчі ситуації під час розслідування зловживання владою або службовим становищем в умовах воєнного стану, до яких віднесено: ситуація наявності обґрунтованої інформації про зловживання владою - без доступу до матеріальних доказів, ситуація маскуванню кримінального правопорушення під «воєнну необхідність» або «виконання наказу», ситуація залучення кількох посадовців із різних органів (змова), ситуація втрати або недоступності ключових доказів унаслідок бойових дій, ситуація суспільного резонансу та політичного тиску тощо.

Слушною є пропозиція стосовно змін до законодавства щодо удосконалення процесуального порядку застосування застави та тимчасового відсторонення від посади під час досудового розслідування зловживання владою або службовим становищем, зокрема щодо уточнення законодавчих норм щодо визначення розміру застави, посилення контролю за походженням коштів, встановлення чітких процесуальних критеріїв для обрання цього запобіжного заходу саме у корупційних справах.

Можна погодитись з пропозицією автора щодо можливості ініціативного здійснення оперативно-розшукових заходів оперативними підрозділами в межах кримінального провадження без обов'язкової наявності письмового доручення слідчого або прокурора, за умови подальшої процесуальної легалізації отриманих результатів та надання повноважень на перевірку заяв про кримінальні правопорушення, які готуються, шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності ще до початку досудового розслідування.

Отже, роботі притаманна наукова новизна, порушено низку невисвітлених вітчизняною юридичною наукою проблем, розв'язання яких дозволить зробити досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання владою або службовим становищем більш ефективним та всебічним.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Основні положення, висновки та практичні

рекомендації, що містить дисертаційне дослідження, відображені у 5 наукових публікаціях, серед яких три статті – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 2 тези – доповіді на науково-практичних конференціях.

Список зазначених праць наведено в дисертації у повному обсязі. Публікації відповідають вимогам до опублікування результатів дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Анотація оформлена згідно чинних вимог, у розширеній формі та повністю розкриває основні положення дисертаційного дослідження, не містить інформації, яка відсутня в роботі.

Дискусійні положення дисертаційної роботи. За результатами розгляду дисертації потрібно також звернути увагу авторки на такі дискусійні положення:

1. По тексті роботи обмежено використано дані судової практики щодо застосування ст. 364–365 КК України. На думку офіційного опонента, слід було додати порівняльний аналіз рішень ВАКС, Касаційного кримінального суду щодо проблемних питань доказування умислу та визначення меж службових повноважень.

2. У рубриці наукової новизни «вперше» дисертанткою запропоновано Типові методичні рекомендації щодо проведення комплексної судової експертизи у справах про службові кримінальні правопорушення на основі вивчення офіційних статистичних даних, емпіричних джерел та наукових праць, але не запропоновано шляхи їхньої офіційної легалізації. Варто конкретизувати, які державні органи (МВС, НАБУ, ДБР) мають затвердити ці документи та за якою процедурою.

3. Авторкою удосконалено наукову позицію щодо можливості ініціативного здійснення оперативно-розшукових заходів оперативними підрозділами в межах кримінального провадження без обов'язкової наявності письмового доручення слідчого або прокурора, за умови подальшої процесуальної легалізації отриманих результатів та надання повноважень на

перевірку заяв про кримінальні правопорушення, які готуються, шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності ще до початку досудового розслідування. Проте на практиці ініціативність оперативних підрозділів може призвести до порушень прав особи, тому слід запровадити чіткі механізми процесуальної перевірки та санкціонування таких дій, а також часові межі їх допустимості.

4. У дисертації недостатньо уваги приділено механізмам виявлення латентних кримінальних правопорушень. На думку офіційного опонента, автору доцільно було б запропонувати дієві інструменти зниження латентності, зокрема: розширення функціоналу викривачів, анонімних повідомлень, аналітики закупівель.

У той же час, вказані зауваження носять дискусійний характер і суттєво не впливають на позитивну оцінку роботи, аналіз змісту якої свідчить про самостійність та цілісність проведеного дослідження, його актуальність й високий науковий рівень, суттєве теоретичне і практичне значення.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Аналіз тексту дисертації Качан Тетяни Валеріївни «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання владою або службовим становищем» свідчить про відсутність порушення авторкою вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень інших авторів; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації. Зокрема, у рецензованій праці не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації.

Викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції дисертантки щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України є теоретично обґрунтованими та аргументованими. Тема дисертаційного дослідження є актуальною, сформульовані авторкою висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються

науковою новизною та мають значення не лише для теорії кримінального процесу, але й для правозастосовної практики.

Таким чином, дисертація, представлена Качан Тетяною Валеріївною, є самостійним завершеним науковим дослідженням, у якому отримані нові науково-обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового завдання, що має істотне значення для розвитку кримінального процесу, української науки та правозастосування.

Отже, вважаю, що дисертація на тему «Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо зловживання владою або службовим становищем», яка підготовлена за спеціальністю 081 «Право», відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 8 травня 2024 р. № 507), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами і доповненнями від 8 травня 2024 р. № 507), а її авторка – Качан Тетяна Валеріївна, заслуговує на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор**

Оксана КУЧИНСЬКА